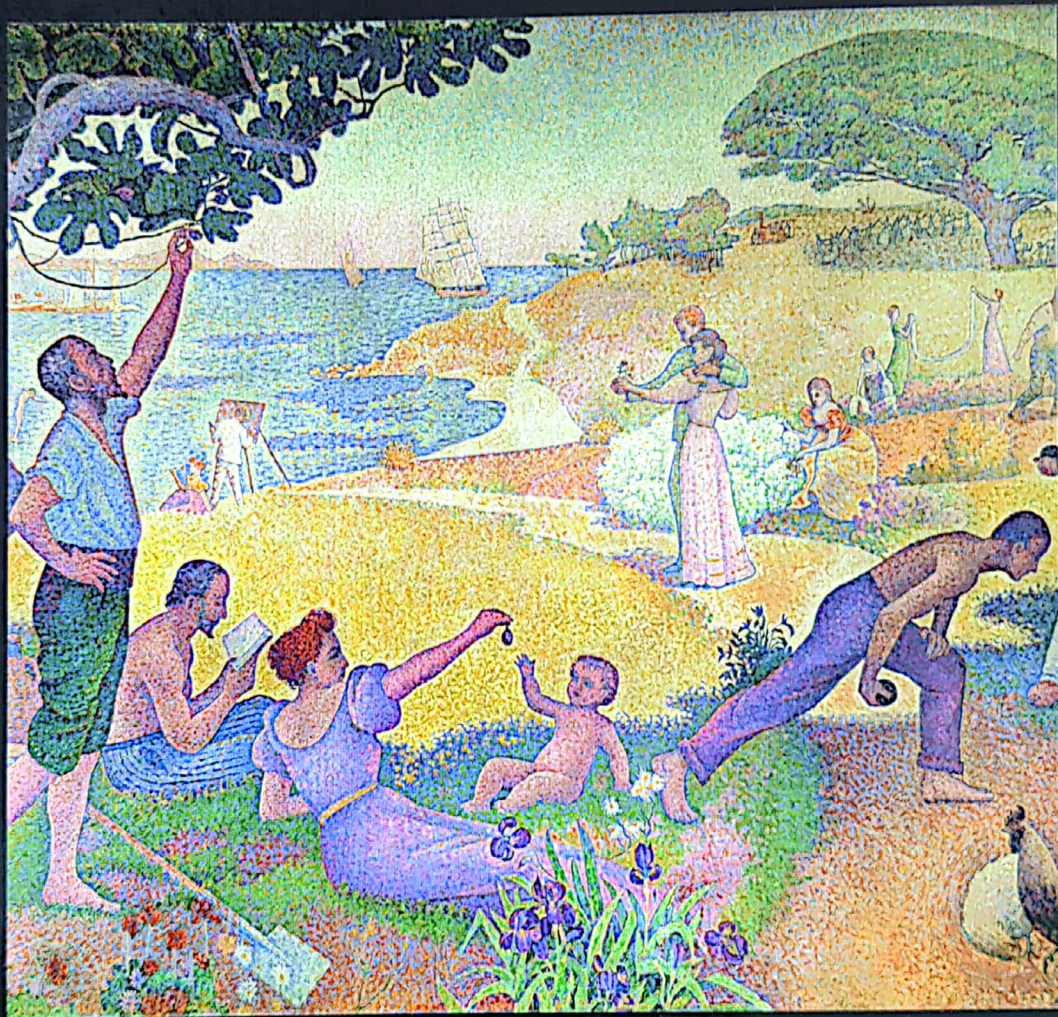

הוצאת שלם
ספריית לויטן

ג'ון סטיוארט מיל

על החירות

הקדמה ירון אזרחי

עורך ברק בן-נתן תרגום אהרן אמיר

התומכת באיזו דעה השונה ממנה. הנואם הגדול ביותר (זולת אחד) של ימי קדם ציין בכתובים שתמיד למד את משנת יריבו באותה שקידה, אם לא ביתר שקידה, מכפי שלמד את משנתו שלו. הדבר שקיקרו היה אמון עליו כאמצעי להצלחה, ראוי שיחקה אותו כל מי שלומד נושא כלשהו כדי להגיע אל חקר האמת. כל היודע רק את הצד שלו בוויכוח יודע בו אך מעט. אפשר שיהיו נימוקיו טובים, ואולי לא יצליח איש להפריכם. אבל אם באותה מידה אין הוא מסוגל להפריך את הטעמים של הצד השני, אם אין הוא יודע כלל מה טיבם, אין לו יסוד להעדיף אחת משתי הדעות. העמדה הרציונלית לגביו תהיה השהיית שיפוט, ואם לא יסתפק בכך הרי הוא מובל בידי הסמכות, או מאמץ לו, בדומה לרוב המין האנושי, את הצד שאליו הוא נוטה ביותר ממילא. גם אין די בכך שישמע את נימוקיהם של יריבים מפי מוריו שלו, מוצגים כדרך שהם מנסחים אותם, ומלווים הפרכות לפי גרסתם. לא זו הדרך לעמוד על טיבם של נימוקים, או להביאם למגע של ממש עם חשיבתו שלו. הכרח שיוכל לשמוע אותם מפי אנשים המאמינים בהם בפועל ממש, המגנים עליהם באמת ובתמים, ועושים למענם כמיטב יכולתם. עליו להכיר אותם בצורתם המשכנעת ביותר והסבירה ביותר. עליו לחוש במלוא עוצמתו של הקושי שעמו ההשקפה הנכונה על הנושא צריכה להתמודד ושעליו היא צריכה להתגבר, שאם לא כן לעולם לא יהיה

בידו אותו חלק של האמת המתמודד עם הקושי ההוא ומסלקו. תשעים ותשעה למאה מאלה הקרויים משכילים נמצאים במצב זה – לרבות אלה היכולים לטעון ברהיטות לדעותיהם. מסקנתם יכולה להיות נכונה, אבל עד כמה שידיעתם מגעת היא יכולה להיות כוזבת; מעולם לא העמידו עצמם בעמדתם הרוחנית של אלה שדעתם שונה משלהם, ולא תהו מה עשוי להיות לאנשים אלו לומר; וממילא אין הם יודעים, בשום מובן אמיתי של המילה, את המשנה שהם עצמם דוגלים בה. אין הם יודעים את אותם חלקים ממנה המסבירים ומצדיקים את השאר, את השיקולים שמהם עולה כי אפשר ליישבה עם עובדה אחרת שלכאורה מנוגדת לה, או שמשני טעמים חזקים לכאורה יש להעדיף את האחד ולא את משנהו. זר להם כל אותו חלק של האמת המטה את כפות המאזניים וקובע את שיפוטו של שכל בקי לגמרי, ואף פעם אין הוא נודע לאשורו אלא למי שהקשיב במידה שווה וללא משוא פנים לשני הצדדים, וטרח לעמוד על נימוקי שניהם בתכלית הבהירות. נוהג זה חיוני כל כך להבנה ממשית של נושאים מוסריים ואנושיים, עד שאם אין כל מתנגדים לאמיתות החשובות ביותר הרי הכרח הוא לדמיינם, ולספק להם את הנימוקים החזקים ביותר שפרקליט השטן המיומן ביותר יכול להעלות.

ועוד נותר לנו לדבר על אחד הגורמים העיקריים שבגללו שונות של דעות מועילה, גורם שימשיך להועיל כך עד שייכנסו הבריות לשלב של התקדמות אינטלקטואלית שכיום נראה רחוק מאתנו מרחק בל ישוער. עד עכשיו שקלנו רק שתי אפשרויות: שאולי הדעה המקובלת מוטעית, ולפיכך יש דעה אחרת שהיא הנכונה; או שהואיל והדעה המקובלת נכונה, הרי העימות עם הדעה השגויה המנוגדת חיוני לתפיסה ברורה ולתחושה עמוקה של אמיתותה. אבל יש מצב שכיח יותר מכל אחד משני אלה: כאשר אין בין הדעות המנוגדות אחת שהיא אמת ואחת שהיא שקר, אלא הן מתחלקות ביניהן באמת, והדעה הנון־קונפורמיסטית דרושה כדי לספק את שארית האמת שרק חלקה גלום בדוקטרינה המקובלת. דעות פופולריות בנושאים שאינם מוחשיים בעליל הן לעתים קרובות האמיתיות, אך רק לעתים רחוקות או אף לעולם אין הן האמת במלואה. הן חלק מן האמת; פעמים חלק גדול יותר, פעמים חלק קטן יותר, אבל מופרז, מעוות, ומופרד מן האמיתות שצריכות ללוותן ולהגבילן. כנגד זה, דעות אפיקורסיות הן בדרך כלל מן האמיתות המושקעות והזנוחות, הבוקעות את החישוקים שהצרו את צעדיהן, ומבקשות להתפייס עם האמת הכלולה בדעה המקובלת או להתייצב מולה כאויבות ולהציג עצמן, במידה דומה של בלעדיות, כאמת במלואה. עד עכשיו המצב האחרון הוא השכיח ביותר, שהרי תמיד הייתה החד־צדדיות הכלל במחשבתו של האדם, ואילו הרב־צדדיות הייתה היוצא מן הכלל. לכן בדרך כלל, אפילו במהפכות של דעות, חלק אחד מן האמת שוקע שעה שהחלק האחר זורח ועולה. אפילו הקדמה, שצריכה הייתה להוסיף על האמת, על פי רוב רק מחליפה אמת אחת, חלקית וחסרה, בזולתה, והשיפור מתבטא בעיקר בכך שמקטע האמת החדש מבוקש יותר ומותאם יותר לצורכי הזמן מזה שאת מקומו הוא תפס. הואיל וכך הוא האופי

ידועה של בקיאות לתבוע תעודה. כדי למנוע מן המדינה להפעיל השפעה לא־נאותה על דעתם של הבריות באמצעות סידורים אלו, יש להגביל את הידע הנדרש לעמידה בבחינה (חוץ מהחלקים השימושיים בלבד של הידע, כגון לשונות ושימושן), אפילו בכיתות הגבוהות של הנבחנים, לעובדות ולמדע פוזיטיבי בלבד. הבחינות בנושאי דת ופוליטיקה, או בשאר נושאים המעוררים מחלוקת, אסור שתסובנה על אמיתותן או כזבן של דעות אלא רק על העובדות האומרות שדעה כזאת וכזאת מקובלת, מטעמים כאלה וכאלה, על מחברים, בתי ספר או כנסיות כאלה וכאלה. לפי שיטה זו לא יהיה מצבו של הדור העולה רע יותר מכפי שהוא כיום בכל הנוגע לכל האמיתות השנויות במחלוקת. הם יחונכו להיות אנגליקנים או בני כיתות פורשות כפי שהם כיום, והמדינה רק תדאג לכך שיהיו אנגליקנים מלומדים, או פורשים מלומדים. שום דבר לא ימנע אותם מללמוד דת, אם כך יבחרו הוריהם, באותם בתי הספר שבהם לימדו אותם דברים אחרים. כל ניסיונותיה של המדינה להשפיע על מסקנותיהם של אזרחיה לגבי נושאים השנויים במחלוקת רעים הם. אבל רשאית היא בהחלט להביע את נכונותה לבדוק ולהעיד על אדם שיש לו הידע הדרוש לכך שבכל נושא נתון תהיינה מסקנותיו ראויות לתשומת לב. תלמיד פילוסופיה ייחשב ידען יותר אם יעמוד בבחינה על תורתם של לוק וקאנט, בין אם הוא חסיד של לוק ובין אם הוא חסיד של קאנט, ואפילו אם אינו חסיד של איש מהם. ומצד ההיגיון אין כלל מקום להתנגד לבחינתו של אתיאיסט בהוכחות לנצרות, ובלבד שלא יידרש להצהיר שהוא מאמין בהן. אולם לפי דעתי מן הראוי הוא שבענפי הידע הגבוהים יותר תהיינה הבחינות עניין שבהתנדבות בלבד. כוח מסוכן מדיי יינתן בידי ממשלות אם ירשו להן למנוע את גישתו של אדם למקצועות חופשיים, אפילו למקצועו של מורה, על שום שהוא חסר כישורים כביכול. וסבור אני, כמוני כווילהלם פון־הומבולט, שצריך לתת ציונים או תעודות ציבוריות אחרות על הישגים מדעיים או מקצועיים,